

Важливо зазначити, що процес виховання засобами музики має носити відкритий характер, впливати на вирішення завдань не лише мистецької освіти, але й забезпечувати необхідним умови для зміцнення світоглядних, морально-правових, естетичних якостей особистості. Музично-естетичні орієнтації вчителя сприяють успішному вирішенню цих питань, допомагають у розвитку духовної культури, емоційних, інтелектуальних, творчих сил особистості. З погляду дослідників, мистецтво посилює здатність до інтелектуального мислення, пробуджує фантазію, уяву в галузі наукової творчості, сприяє опануванню точних наук.

Таким чином, музично-естетичні орієнтації вчителя є складним духовно-практичним утворенням, яке спонукає до активної взаємодії зі світом мистецтва, дозволяє успішно вирішувати складні питання професійно-педагогічного змісту. Здійснений нами теоретичний аналіз дозволяє константувати, що музично-естетичні орієнтації вчителя по-різному інтерпретуються вченими, що дозволяє розглядати їх як соціальну, психологічну та культурологічну категорії. Характерними ознаками музично-естетичних орієнтацій як чинника професійно-педагогічної діяльності вчителя є їх особистісна зумовленість, тісний зв'язок з цінностями світової та національної художньої культури, системний характер виявлення, індивідуальні особливості прояву, опора на різні види досвіду взаємодії з мистецтвом, а також активне залучення до навчально-виховного процесу. Усе це засвідчує про необхідність цілеспрямованого формування музично-естетичних орієнтацій вчителів та створення для цього необхідних педагогічних умов в системі професійної підготовки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Софіщенко О.В. Формування системи естетичних цінностей у студентів педагогічного навчального закладу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Херсон, 2002. – 228 с.
2. Миропольська Н. Художня культура особистості // Мистецтво та освіта. – 2000. – №3. – С. 40 – 43.
3. Южанин Н. О некоторых закономерностях формирования художественных оценок // Критика и музыкознание. Сборник статей / Сост. Фомин В.С. – Л.: Музыка, 1975. – С. 23 – 36.
4. Сохор А. Социология и музыкальная культура / Вопросы социологии и эстетики музыки. Сборник статей. – Ч. 1. – Л.: Советский композитор, 1980. – 296 с.
5. Старчеус М.С. К проблеме типологии музыкального восприятия // Музыкальное восприятие как предмет комплексного исследования: Сб. ст. / Сост. А.Г. Костюк. – К.: Музична Україна, 1986. – С. 29 – 44.
6. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. – М.: Музыка, 1972. – 384 с.

УДК 378.14

Попова О.А.

КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ГРАМАТИЧНО ПРАВИЛЬНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ДВОМОВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті визначено наукові засади когнітивного підходу до роботи над розвитком граматично правильного мовлення майбутніх педагогів гуманітарного профілю у двомовному середовищі та формування їхньої професійно-комунікативної компетенції.

The article defines scientific basics of cognitive approach to the work on development of future Humanities teachers' grammatically correct speech in bilingual environment and on formation of their professional communicative competence.

Пріоритетами державної політики, визначеними в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, є розвиток україномовного освітнього простору, формування національно-мовної особистості майбутнього вчителя. На сьогодні метою курсу української мови у вищому педагогічному навчальному закладі на нефілологічних (соціально-

гуманітарних) факультетах є розвиток національно-мовної особистості, формування вмінь і навичок професійної комунікації, підвищення загального рівня культури й ерудованості майбутнього педагога. Оскільки складовою професійно-педагогічної компетенції є комунікативна, то у викладанні курсу української мови важливо забезпечити як професійну спрямованість навчання, так і засвоєння знань про особливості мовної системи, її граматичної будови та формування вмінь використовувати мовні знання в конкретних ситуаціях професійного спілкування.

Формування комунікативної компетенції майбутнього педагога гуманітарного профілю неможливе без розвинутого граматично правильного мовлення, тобто такого, що відповідає граматичній будові мови, не допускає порушення граматичних норм – у такому мовленні доцільно й стилістично виправдано використовуються варіантні форми граматичних одиниць. Проблема розвитку граматично правильного мовлення не нова в лінгводидактиці, а за останні десятиліття вона набула особливої ваги й знайшла своє відображення в багатьох наукових роботах з культури мовлення та лексикографічних працях і пов'язується насамперед з поняттям норми (Н.Бабич, М.Волощак, А.Коваль, С.Головащук, Н.Непийвода, О.Пономарів, О.Сербенська та інші).

Норма – основне поняття, на яке спирається робота над граматично правильним мовленням. У визначенні норми більшість дослідників підкреслюють її сталість, зразковість, поширеність у мовній практиці (Н.Бабич, Б.Головін, В.Кодухов, С.Ожегов, М.Пентилюк, Л.Скворцов та інші). Визначаючи граматичні норми, що мають бути засвоєні студентами для досягнення граматичної правильності, ми спираємося на визначення М.Пилинського: “Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і порівняно стабільний мовний факт, що відповідає системі мови й становить... найкращий варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування” [16: 94]. Граматичні норми регулюють вживання в мовленні усталених форм слів (форм відмінка, роду, числа, особи, виду, часу, способу, стану), вибір варіантів морфологічної форми слова, варіантів його поєднання з іншими словами, а також виявляються у дотриманні норм керування, узгодження у словосполученні та вибору варіантів побудови простих і складних речень.

З огляду на все ще недостатній рівень сформованого граматично правильного мовлення майбутніх педагогів у двомовному середовищі: часті порушення граматичних норм української мови, бідність мовлення на питомі варіантні граматичні форми, труднощі у виборі граматичних конструкцій, важливим є визначення підходів до побудови курсу української мови, що відповідають сучасним запитам суспільства й забезпечують належний мовний та мовленнєвий розвиток спеціаліста в умовах українсько-російського мовного середовища.

У сучасній лінгводидактиці вищої школи теоретично обґрунтовані, а у процесі навчання практично втілені комунікативний, функціонально-комунікативний, функціонально-стилістичний підходи. Усе більшого поширення та особливої уваги останнім часом набувають антропоорієнтовані підходи до навчання як у загальноосвітній, так й у вищій школі. Когнітивний підхід є саме таким, адже він спрямований на інтелектуальний й пізнавальний розвиток особистості. Отже, на часі впровадження когнітивного підходу до навчання української мови й у вищій школі.

Метою нашої статті вбачаємо визначення наукових засад когнітивного підходу до роботи над розвитком граматично правильного мовлення майбутніх педагогів гуманітарного профілю у двомовному середовищі і внаслідок цього формування їхньої професійно-комунікативної компетенції.

У дидактиці термін “підхід” використовується в значенні “стратегія навчання, вихідна концептуальна позиція”, що визначає зміст, принципи, методи, прийоми, форми роботи. Побудова методично обґрунтованої системи роботи над граматично правильним мовленням потребує визначення вихідних наукових позицій для вироблення стратегії навчання, а тому

для розкриття когнітивного підходу до розвитку граматично правильного мовлення необхідно розглянути провідні положення й поняття когнітивної науки.

Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали основні засади когнітивної теорії (когнітології), розроблені у працях зарубіжних і вітчизняних учених Н.Аругюнової, Н.Бардіної, О.Воробйової, В.Дем'янкова, С.Жаботинської, Т.Ковалевської, О.Кубрякової, Дж.Лакоффа, О.Селіванової, Ю.Степанова, Ч.Філлмора, Н.Хомського. Когнітологія як інтегральна наука про когнітивні процеси у свідомості людини, що забезпечують оперативне мислення та пізнання світу, досліджує моделі свідомості, пов'язані з процесами пізнання, із набуттям, виробленням, зберіганням, використанням, передаванням людиною знань, із репрезентацією знань і обробленням інформації, що надходить до людини різними каналами, з переробленням знань, з прийняттям рішень, розумінням людської мови, логічним виведенням, аргументацією та з іншими видами пізнавальної діяльності [8: 147].

Згідно з дослідженнями когнітивістів, вивчення мови, оволодіння її граматичним ладом необхідно розглядати як когнітивний процес, що протікає у свідомості людини та пов'язаний з її пізнавальною діяльністю. Обираючи когнітивний підхід до вивчення української мови, розвитку українського граматично правильного мовлення майбутніх педагогів у двомовному середовищі, ми визначаємо пізнавальну діяльність як одну з провідних у навчанні. Адже в умовах українсько-російського мовного середовища для досягнення високої мовленнєвої культури, граматичної правильності мовлення мовець (*майбутній педагог*) повинен оволодіти низкою умінь, серед яких важливе значення мають ті, що пов'язані з когнітивним, пізнавальним розвитком особистості, а саме: сформовані вміння здобувати інформацію з різних джерел (усне мовлення, словники, довідники, художня література, засоби масової інформації тощо); засвоювати й поновлювати в пам'яті правильні граматичні конструкції, граматичні форми, особливо ті, що піддаються інтерференції; аналізувати, зіставляти, порівнювати, оцінювати власне й чуже мовлення відповідно до критеріїв культури мовлення, узагальнювати, робити висновки, тобто застосовувати способи пізнавальної та творчої діяльності.

У чисельних дослідженнях з когнітології засвоєння мови й когнітивний розвиток особистості розглядаються в тісному взаємозв'язку, що дає підстави вбачати залежність ефективності вивчення мови від ступеня розвитку психічних процесів, когнітивних структур, що забезпечують мовну спроможність людини, а процес навчання мови розглядати як такий, що сприяє когнітивному розвитку особистості. Аналіз літератури з означеної проблеми показує, що для підвищення ефективності роботи над формуванням українського граматично правильного мовлення необхідно активізувати пізнавальну діяльність студентів, створити умови для їх когнітивного розвитку в процесі вивчення курсу української мови у вищому навчальному закладі.

Організація навчання мови на засадах когнітивного підходу спирається на дослідження когнітивістами пізнавальних можливостей людини. Пізнавальний процес, сукупність психічних (ментальних, мисленнєвих) процесів, або когніція є основним об'єктом досліджень когнітології [9: 81]. Під когніцією розуміють сукупність психічних структур і процесів, що охоплюють всю людську пізнавальну діяльність [18:258]. Сприйняття світу, спостереження за довкіллям, категоризація, мислення, мовлення та інші психічні процеси, що забезпечують сприйняття, розуміння та засвоєння інформації з різних джерел – це складові когніції й одночасно процеси, від яких залежить успіх в оволодінні мовою.

Для методики навчання мови вагомим є висновок когнітивної науки, що природна мова та людська когніція – два комплексні невід'ємно пов'язані один з одним феномени. З огляду на нерозривний зв'язок мислення та мови, “когніція” в широкому розумінні включає в себе мову. Отже, мовна спроможність людини є специфічною частиною когніції, і як ментальна властивість, характерна виключно для людини, виступає конститутивною щодо загальних когнітивних спроможностей.

У нашому дослідженні важливою є та позиція когнітивістів, що вивчення мови відіграє велике значення в когнітивному розвитку людини, бо саме через мову можна

об'єктивізувати розумову (ментальну, мисленнєву) діяльність, тобто вербалізувати (“висловити”) її. З іншого боку, як зазначає М.Кочерган, вивчення мови – це опосередкований шлях дослідження пізнання, бо когнітивні й мовні структури перебувають у певних співвідношеннях [8: 148]. Для формування граматично правильного мовлення важливими є “перемінні когніції” (за визначенням Дем'янова [4: 31]), що відмінні в кожній мові й створюють її національне обличчя; наприклад, відомості про граматичні категорії, про морфеми, про синтаксичні конструкції, способи оформлення граматичних форм тощо.

Взаємопов'язаність мови і когніції представляє собою предмет лінгвістичної теорії – когнітивної лінгвістики, її можна вважати провідною науковою дисципліною в межах когнітології (саме тому, що мова – основний об'єкт зацікавленень когнітивістики). Когнітивна лінгвістика намагається представити та дослідити загальний мовний фонд у всій його когнітивній комплексності, що, у свою чергу, передбачає врахування моделей здобуття мовного знання, рецепції та продукування. Вона досліджує, як пов'язані мовні форми зі структурами людських знань, а також те, як вони представлені в голові людини [8: 148]. Іншими словами, когнітивна лінгвістика досліджує мовне знання як частину когніції.

Дослідження пізнавальних процесів з когнітивної точки зору призвело до формування розгалуженої термінології, що описує механізми формування й функціонування людського знання. Як визначає О. Кубрякова, “від часу свого виникнення когнітивна наука, прагнучи якнайглибше дослідити когніцію, одним із своїх завдань вбачала створення інтегративної картини світу, мислення та поведінки людських істот” [9: 90]. Когнітивний підхід орієнтує на вивчення мови як картини світобачення, засобу культурного співжиття в суспільстві, самоформування й самовираження особистості. Система знань та вірувань, оцінок та уявлень, стереотипних зв'язків є тими складовими, які наповнюють ментальну свідомість комуніканта, цілісно утворюючи картину світу кожної окремої мовної особистості.

Згідно з дослідження когнітивістів структура мови, системна семантика її одиниць корелює із структурою мислення й способом пізнання зовнішнього світу в того чи іншого народу (див. *гипотезу Е. Сепіра та Б. Уорфа*) [17:37]. Для роботи над граматично правильним українським мовленням в українсько-російському мовному середовищі вагомим є висновок когнітивної лінгвістики, що кожна мова втілює своєрідну “сукупність мовленнєвих моделей”, що складаються з певних способів вираження думки й досвіду, а основа лінгвістичної системи в певній мірі визначає пов'язане з нею світосприйняття” [12: 18].

У зв'язку з цим робота над підвищенням загальної мовленнєвої культури, розвитку граматичної правильності українського мовлення в умовах білінгвального середовища передбачає осмислення зв'язків між елементами певної культури й мовним знаком у граматичній системі, при цьому пріоритетна роль відводиться граматичним структурам, одиницям, категоріям. Одним із завдань, що стоїть перед викладачами мовних курсів у вищій школі, є формування лінгвокультурологічної компетенції – усвідомлення мови як феномену культури, культурно-історичного середовища, національної специфіки мовної картини світу, національно-культурних особливостей значень мовних одиниць. За звичай ці питання розкриваються в лінгвістичних курсах вищої школи, насамперед, у вступі до мовознавства, у курсах загального мовознавства, історії мови, проте ці дисципліни вивчаються лише на філологічних спеціальностях. Отже, підготовка майбутнього вчителя нефілологічного (*гуманітарного*) профілю передбачає вивчення курсу української мови, який має забезпечити формування мовної картини світу та системного мислення, де вивчення граматичної будови мови, граматичних одиниць та їх форм розглядаються як відображення особливого способу сприйняття, мислення, поведінки, емоційної реакції українського народу.

Окремими частками, “квантами” картини світу в людській свідомості є концепти. Концепт – складне і багатовимірне поняття, що є предметом багатьох досліджень з когнітивної лінгвістики. Російська лінгвістка О.Кубрякова під концептами розуміє “кванти” знань, що виникають у процесі побудови інформації про об'єкти та їх властивості, вони є даними про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу [9: 90], інші

дослідники в цілому погоджуються з таким визначенням і розглядають концепти як “оперативні змістові одиниці концептуальної системи” [11: 113], “ключові слова” [1: 20].

У нашому дослідженні ми спираємося на тлумачення О. Кубрякової: концепти зводять різноманітні явища, що спостерігаються та уявляються, до чогось єдиного, ключового; вони дозволяють зберігати знання про світ і стають будівельними елементами концептуальної системи, що сприяють трансформації суб’єктивного досвіду шляхом підведення інформації під певні вироблені суспільством категорії та класи.

Усю пізнавальну діяльність людини (когніцію) можна розглядати як таку, що розвиває вміння орієнтуватися у світі, вона пов’язана з необхідністю ототожнювати й розрізняти об’єкти, і концепти виникають для забезпечення операцій цього роду. Концепти існують у ментальному лексиконі людини, вони поєднують зовнішні форми пізнання, передусім мову, з їх внутрішнім чинником – ментальним лексиконом. Утворення концептів і є основною формою роботи мозку з інформацією, тобто процесом формування концептів – концептуалізацією.

Для нашого дослідження важливим є твердження А. Вежбицької, що концепт та його значення зумовлені ментальністю певного етносу: кожна мова специфічна, в ній відображений своєрідний національний характер, а способи концептуалізації світу закладені в мові [2]. Оскільки різні мови концептуалізують світ неоднаково, то через зіставлення мов виявляються відмінні концептуальні структури світу.

Як правило, концепти досліджуються на основі сполучуваності, переважно предикативної, а інколи враховуються різноманітні широкі мовні контексти (фольклорні, художні, публіцистичні та інші). Використовуючи порівняння і зіставлення мовних відповідників концептів (слів, морфем, граматичних форм, усталених словосполучень), ми маємо можливість розглядати одиниці української мовної системи як з точки зору їх функцій, так і з точки зору відбитих у них різних форм знань про світ, що сприятиме розвитку українського граматично правильного мовлення.

Вивчення граматичної будови мови в білінгвальному середовищі потребує цілеспрямованої роботи над тими граматичними структурами (моделями) мови, у яких виявляється національна специфіка світосприйняття і мислення. Показовими граматичними моделями в цьому значенні можна вважати низку відмінкових форм іменника, форми вищого й найвищого ступенів порівняння прикметників і прислівників, форми наказового способу дієслів та інші.

Наприклад, для засвоєння досить складної для мовців норми творення форми родового відмінка іменників чоловічого роду, важливим є визначення залежності граматичного оформлення (відмінкового закінчення) від лексико-семантичних особливостей слова. Визначити відмінкову форму, що відповідає літературній нормі, мовець може, оперуючи певним уявленням про предмет, процес, явище, співвідносячи їх з поняттями конкретне й абстрактне, чітко окреслене й нечітко окреслене, явище процесуальне, поняття лінгвістичне й математичне та іншими.

А засвоєння питомих для української мови моделей, за якими утворюється форма родового й давального відмінків іменників чоловічого роду без закінчень, форма місцевого відмінка множини та інші, передбачає не тільки констатацію самої норми (тобто повідомлення студентам, яке закінчення правильне), а й осмислення її значення у процесі комунікації, тобто необхідно розкрити функціональне й стилістичне навантаження певної граматичної форми та її оформлення. Зокрема, мовець має усвідомити, що в українській мові використовується не тільки інтонаційно-емоційне оформлення звертання до іншої людини, а й відповідні граматичні засоби – модель форми кличного відмінка. Така робота забезпечується когнітивною спроможністю, когніцією майбутнього педагога.

Отже, в умовах двомовності особливістю когнітивного підходу до роботи над українським граматично правильним мовленням є розуміння, що формування мовної особистості відбувається не тільки з урахуванням власне мовної, лінгвістичної природи граматичних норм мови, але й з опорою на знання особливостей когнітивних (*мисленнєвих*)

процесів, що забезпечують їх засвоєння. За таких умов вироблення граматичного уміння відбувається в мовленнєвих актах, у мовленнєвій діяльності з опорою на розвиток когнітивних здібностей, а мовна підготовка майбутнього вчителя нефілологічних гуманітарного профілю має бути зорієнтована на забезпечення знань про мову й мовлення для задоволення пізнавальних потреб мовної особистості, для підвищення її інтелектуального потенціалу, мисленнєвого, культурного та морального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 29. – С. 17–23.
2. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари – М., 1997.
3. Герасимов В.И., Петров В.В. На пути к когнитивной модели языка // НЗЛ. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 5–11.
4. Демьянков В.З. Когнитивная лингвистика как разновидность интерпретирующего подхода // Вопросы языкознания. – 1994. – №4. – С. 17–33.
5. Каныгин Ю.М. Основы когнитивного обществознания (Информационная теория социальных систем). – К.: Укр. Академия информатики, 1993.
6. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник. – К.: Вид.центр “Академія”, 2006.
7. Колшанский Г.В. Логика и структура языка. – М.: Высш. шк., 1965.
8. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник. – К.: Вид.центр “Академія”, 2003.
9. Краткий словарь когнитивных терминов. Кубрякова Е.С. Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г – М.: МГУ, 1996.
10. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения. – М.: РАН, 1997.
11. Лихолай Г.Л. Епістемологія і когнітологія у співвідношенні їх лінгвістичних вимірів / Культура народів Причорномор'я. – 2003. – № 42. – С. 113-116.
12. Лурье С.В. Историческая этнология. – М.: Высш. шк., 1997.
13. Микешина Л.А., Опенков М.Ю. Новые образы познания и реальности. – М.: РОССПЭН, 1997.
14. Митрополит Іларіон. Наша літературна мова. Як писати і говорити по-літературному. – Вінніпег, 1959.
15. Пентилюк М., Нікітіна А., Грошкіна О. Концепція когнітивної методики навчання української мови // Дивослово. – 2004. – №8. – С. 5 – 9.
16. Пилинський М.М. Мовна норма і стиль. – К.: Наукова думка, 1978.
17. Сепир Е. Положение лингвистики как науки // Звегинцев В.А. История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях. – М., 1964. – т.1. – С. 37.
18. Українська мова. Енциклопедія / Русанівський В.М., Тараненко О.О., Зяблюк М.П. та ін.. – К.: Укр. енциклопедія, 2000.

УДК 37.0+37.03

Прокопів Л.М.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ ВНЗ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано різноманітні підходи до наукової творчості студентів у педагогічних вищих навчальних закладах України.

The article analyzes various approaches to student's scientific creative activity in pedagogical higher educational institutions of Ukraine.

Болонська декларація ставить перед усією громадськістю України нові вимоги до науки і освіти в цілому, і головне, до творчості молоді в ВНЗ, де не лише формуються майбутні науковці, а й педагоги. Новітні орієнтири науково-технічного, соціального та культурного поступу України спираються на результати якісних змін майбутніх поколінь з високим інтелектуально-творчим потенціалом задля внесення позитивних зрушень у